

İSLÂM ARAŞTIRMALARINDA KULLANILAN ELEKTRONİK KAYNAKLARLA İLGİLİ PROBLEMLER

PROBLEMS RELATED TO ELECTRONIC RESOURCES USED IN ISLAMIC STUDIES

Geliş Tarihi: 10.04.2023 Kabul Tarihi: 19.09.2023

✉ MUHAMMET ABAY

DOÇ. DR.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0002-2209-5069

abay@marmara.edu.tr

ÖZ

Günümüzde klasik İslâm kaynaklarını içeren muhtelif elektronik kütüphaneler vardır ve bunlar İslâm araştırmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak bu kütüphanelerdeki elektronik nüshalar birtakım sorunlar barındırmakta; bunlar da elektronik metin arama sonuçlarının doğruluğunu riske sokmaktadır. Yine de araştırmacılar için bu kütüphanelerin kullanılması kaçınılmazdır. Araştırmacılar, bu kütüphanelerdeki sorunların ve elektronik metin arama imkânlarının farkında oldukları takdirde daha hassas metin araması yapabilirler. Bu makalenin amacı da İslâm araştırmalarında kullanılan kaynak eserlerin elektronik nüshalarındaki muhtemel hatalara işaret etmek ve bu hataların doğuracağı riskleri ortadan kaldıracak öneriler getirmektir. Bu amaçla elektronik nüshaların ne tür hatalar barındırdığı ve bunların metin aramalarındaki olumsuz etkisinin hangi yöntemlerle giderilebileceği sorularına cevap aranmıştır. Örnek olarak el-Mektebetü'ş-Şâmîle, Mobdii ve Altafsir adındaki elektronik kütüphaneler, alan olarak İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve'l-tenvîr* tefsirinden Yâsîn Sûresi seçilmiştir. Metinler kelime kelime karşılaştırılmış, yazım hataları ve imla farkları tespit edilmiştir. Bu farkların metin aramaları üzerindeki muhtemel etkileri değerlendirilmiş, bu etkileri azaltacak öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: el-Mektebetü'ş-Şâmîle, Mobdii, Altafsir, Elektronik Kütüphane, Metin Tenkidi, Arama Motoru Riskleri, Metin Arama Önerileri.

ABSTRACT

Today, there are several electronic libraries of classical Islamic sources that are widely used in Islamic studies. However, the electronic copies in these libraries have a number of problems that undermine the accuracy of electronic document search results. Nevertheless, the use of these libraries is inevitable for researchers. They will be able to perform more accurate text searches if they are aware of the problems that can occur and the techniques of electronic text searches. The aim of this article is to point out the possible errors in the electronic copies of the source works used in Islamic studies and to make suggestions for eliminating the risks of these errors. To this end, answers were sought to the questions of what kind of errors the electronic copies contain and what methods can be used to eliminate their negative effects on text searches. The electronic library of al-Maktaba al-Shamela, Mobdii and Altafsir were chosen as examples and the Surah al-Ya-Sin from Ibn Ashur's *al-Tahrir wa al-tanwir* as the field. The texts were compared word by word, and spelling errors and spelling differences were identified. The possible effects of these differences on text searches are evaluated and suggestions are presented to minimise these effects.

Keywords: al-Maktaba al-Shamela, Mobdii, Altafsir, Electronic Library, Textual Criticism, Search Engine Risks, Text Search Suggestions.

SUMMARY

Humanity's quest to validate its acquired knowledge is as old as human history. However, the problem of whether the information in recorded text form will reach the next generations in the same form as the person who wrote it has arisen with the text. It is extremely important to a researcher that the information they are using belongs to the person they refer to. Even a single letter in the spelling of the word affects the results related to the text. For this reason, studies of textual criticism and whether a word belongs to the person to whom it is attributed go back to ancient times. Islamic scholars are also aware of this issue and have proposed some principles on the subject. This situation shows how important it is to present the work without mistakes and exactly as the author wrote it before it meets the reader. In the days when books were reproduced by hand, it was possible to correct the reproduced copy of a work by reading it to each other. In the case of printed works, these controls are linked to the diligence of the author of the work. Today, there are several electronic libraries of classical Islamic resources that are widely used in Islamic studies. Electronic libraries such as Hadith, Tafsir, Fiqh Encyclopedia containing classical Islamic sources have emerged and have been widely used in master's or doctoral theses and have brought great convenience. Over time, digital resources have diversified and grown to become an indispensable part of academic studies. Academic research has gained momentum thanks to the text search, comparison, and copying features provided by these works. However, some spelling mistakes in the texts of the electronic library programs related to Islamic sources jeopardize the credibility of the scientific researches carried out on them. The most important of these problems is that the texts used have not been revised and corrected by proofreaders. These documents, created by optical character recognition (OCR) programs, contain a large number of spelling errors. If these soft copies are not corrected by comparison with the hard copy, the credibility of the work is compromised. On the other hand, there are some risks involved in searching for expressions in these

texts. These two closely related problems pose a major risk to the authenticity of the results produced by a computerized search of electronic documents. Nevertheless, the use of these libraries is unavoidable for researchers. They can perform more accurate text searches if they understand the potential problems and techniques of electronic text searches. The aim of this article is to point out the possible errors in the soft copies of classical Islamic books used in academic studies and to make suggestions for eliminating the risks caused by errors. For this purpose, it was necessary to answer the questions of what kind of errors the soft copies contain and what methods can be used to eliminate their negative effect on text searches. The soft copies were taken from widely used electronic libraries like al-Maktaba al-Shamela (Shamela.com), al-Gami' al-Tarikhi li-Tafsir al-Qur'an al-Karim (Mobdii.com) and Altafsir (Altafsir.com). The Surah al-Ya-Sin from Ibn Ashur's al-Tahrir wa al-tanwir was chosen as the field of research. Three text of Surah al-Ya-Sin Tafsir taken from these electronic libraries were compared word by word with each other; spelling errors and differences were detected. In this context, the following errors have been identified: Proofreading errors in the hard copy; substituting another word in the soft copy instead of the word in the hard copy; writing a character other than space between two words; writing the word in quotation or similar marks; adjacent or discrete spelling of two words; spelling of the word with or without diacritic signs; dropping of letter from the word; addition of letter to the word; displacement of letters in the word; the substitution of one letter for another; spelling of the same word with different orthographies; irregular spelling of some letters, such as hamza, alif maqsurah or ya; writing prayer phrases in different formats. The possible effects of these differences on text searches performed by search engines were evaluated, and some suggestions were made to reduce these negative effects. On the other hand, text search techniques also carry some risks that affect search results. Some of these techniques will be able to eliminate the negative consequences of typographical errors in the soft copy of the books.

GİRİŞ

Bilgiyi teyit etme arayışı muhtemelen insanın tarihi kadar eskilere dayanır. Ancak yazılı bilginin sonraki nesillere aynen ulaşip ulaşmadığı problemi yazı ile birlikte ortaya çıkmıştır. Metin tenkidi denilen bu olguyla ilgili araştırmalar, bunun milattan önce 6. yüzyılda Antik Yunan’da başladığına dair veriler sunmaktadır. Hatta kütüphane müdürlerinin bu yönde aldıkları tedbirler sayesinde Antik Grek eserleri sonraki nesillere büyük oranda aslına uygun olarak taşınma imkânı bulmuştur. Bu yöndeki gayretler sadece metin hazırlamakla sınırlı tutulmamış, nüsha karşılaştırmalarında metin farkları için özel işaretler bile kullanılmıştır.¹ Klasik Yunan metinlerini Arapçaya tercüme eden Huneyn b. İshak’ın (ö. 873) tercüme ettiği eserlerin farklı nüshalarını karşılaştırıp düzeltmeler yaptığı da kendisi tarafından belirtilmiştir.²

İslâm kültüründe Hz. Peygamber’in Kur’an’ı Cebrâil’e arzı, bazı sahâbîlerin yazdıklarını Hz. Peygamber’e dinletmeleri, âyetler derlenirken kaynağı konusunda şahit istenmesi, Hz. Osman döneminde çoğaltılan mushafın bir asıl nüshaya dayalı olarak yazdırılması gibi uygulamaların arkasında metnin sıhhatini sağlama gayesi vardır. Bu durum metinlerin bozulmasının sakıncaları konusunda Müslümanların en baştan beri bilinçli olduklarını gösterir. Bu titizliğin arkasında Yahudilerin kendilerine indirilen kitabı tahrif ettiklerine dair Kur’an’da yer alan uyarıların da etkisi vardır. Sonraki dönemlerde Kur’an öğretimi hoca talebe ilişkisi içerisinde yürütüldüğünden metnin sıhhati bu sayede süreklilik kazanmıştır. Buna karşılık bozulmaya daha açık durumdaki metinler olan Hz. Peygamber ve sahâbîlere ait rivayetlerin korunması yönünde özellikle hadis ilimleriyle uğraşan âlimler metin tenkidi konusuna özel bir önem vermiş, bu konuda çok sağlam esaslar ortaya koymuşlardır.³ İbn Hibbân’ın (ö. 354/965), muhaddislerden birisine herhangi bir hadisteki harf sayısı sorulacak olsa veya hadisin

¹ Salahattin Polat, *Metin Tenkidi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 62 vd.

² Polat, *Metin Tenkidi*, 66.

³ Geniş bilgi için bk. Polat, *Metin Tenkidi*, 86 vd.

bir kelimesine vav ya da elif ilave edilecek olsa onu hemen anlayabileceğini ifade etmesi hadis âlimlerinin titizliğini yansıtan çarpıcı bir örnektir.⁴ Klasik dönemde, hadis dışındaki alanlarda yazılmış eserler üzerinde de çok ciddi metin tenkidi çalışmalarından örnekler vardır.⁵

Eserlerin elle çoğaltıldığı dönemde bu işi yapan müstensih veya kati-bin sorumluluğunu göstermek üzere Füzûlî'nin söylediği şu dörtlük dikkat çekicidir:

Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrin

Ki fesâd-ı rakamı sözümlü şûr eyler [سوز => شور]

Kâh bir harf sukûtuyla kılar nâdiri nâr [نادر => نار]

Kâh bir nokta kusûruyla gözû kör eyler [کور => كور]⁶

Eserlerin matbaa aracılığıyla çoğaltıldığı dönemde ise sınırlı bir metin tashihi ile yetinilmiştir. Bu konuda ileri derecede titizlik gösteren matbaalar ve muhakkikler bulunmakla birlikte genel olarak neşredilen eserlerin çoğunda gelenekteki titizliğin izlerine az rastlanır. Yayıncılığın giderek daha kolay hâle gelmesiyle birlikte kolaycılığın da arttığı, eser neşrinin bazı yayıncılar tarafından sırf ticari bir maksada dönüştürüldüğü görülür. Geçmişte kısıtlı imkânlarla basılan bir eserin tamamında ancak birkaç baskı hatasına rastlanırken⁷ aynı eserin yıllar sonra geniş imkânlarla yapılan yeni baskısının neredeyse her sayfasında, ne yazık ki birkaç baskı hatasına rastlanabilmektedir. Bu durum, bir metnin sıhhatini korumaya dönük gelenekte var olan köklü bilincin yitirildiğini ortaya koymaktadır. Nitekim yaptığı çalışmalarda titizliğiyle bilinen Ahmed Şakir (ö. 1958) de benzer bir durumdan şikayet etmiştir.⁸

Matbu yayıncılıkta karşılaşılan bu durum elektronik ortamda yayınlanan eserlerde çok daha fazlasıyla görülür. Günümüzde klasik İslâm kaynaklarının pek çoğu metin hâline getirilerek “elektronik kütüphane” niteliğindeki çeşitli programların içerisinde araştırmacılara sunulmuştur. Bu

⁴ İbn Hibbân, *Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, thk. Hamdî Abdülmecid es-Silefî (Riyad: Dâru's-Sumay'î, 1420/2000), 1/55.

⁵ Polat, *Metin Tenkidi*, 114.

⁶ Füzûlî, *Küllîyyât: Dîvân-ı Füzûlî* ([İstanbul:] Hurşit Matbaası, 1315/1897), 7.

⁷ Nitekim Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kurduğu Bulak Matbaası'nda musahhihlerin yaptıkları işin çok önemli olduğunu belirterek onlara daha yüksek maaş ödenmesi talimatını verdiği yönünde dolaşan bilgiyi (Emine Aydın, *Ekmeğ Arası Tarih-2* (İstanbul: Zafer Yayınları, 2014). Eserin Google Kitaplar'da bulunan önizleme nüshasından yararlanılmıştır.) birincil kaynaklarda bulamasak da bu hikaye, Bulak Matbaası'nda basılan eserlere duyulan güvenin psikolojik bir yansıması olarak kabul edilebilir.

⁸ Ahmed Şakir, *Tashihi'l-kütüb ve sun'u'l-fehârisi'l-mu'ceme ve keyfiyyetü zabti'l-kitâb ve sebku'l-müslimin el-ifrincî fi zâlik*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1415/1994), 9 vd.

programların sunduğu metin arama, karşılaştırma ve kopyalama gibi özellikler, akademik araştırma süreçlerine ciddi bir ivme kazanmıştır. Ancak bu kaynaklara ait metinlerin taşıdığı birtakım zaafılar, onlara dayalı olarak yürütülen bilimsel araştırmaların güvenilirliğini riske sokmaktadır. Bu zaafıların en önemlisi, kaynak eserlere ait metinlerin ehli tarafından gözden geçirilip tashih edilmemiş olmasıdır. Elektronik okuma işlemi (optik karakter tanıma [OCR]) ile üretilen bu metinler çok sayıda hata barındırır. Yeterli ve ciddi bir tashihden geçirilmeden de araştırmacının istifadesine sunulur. Dolayısıyla tashih edilmemiş metne dayalı olarak yapılacak akademik araştırmanın güvenilirliği yara alır. Ancak optik okumayla elde edilen metinlerde bulunması muhtemel hatalar hakkında araştırmacının bilinçlenmesi, bu metinlere dayalı akademik araştırmalardaki hata riskini azaltacaktır. Bu makalenin gayesi de, İslâm araştırmalarında kullanılan klasik kaynaklara ait elektronik metinlerde bulunması muhtemel hata çeşitlerine işaret ederek araştırmacılar da bu konuda bir bilinç oluşturmaktır. Bu bilinci oluşturmak için ele alınan elektronik kaynakların hangi tür hatalar taşıdığı ve bu hataların metin arama sonuçları üzerindeki olumsuz etkisinin hangi yöntemlerle en aza indirebileceği sorularına cevap aranacaktır. Bu metinlerdeki hataların ortaya çıkış sebeplerini anlamak için önce kaynakların hangi yöntemlerle elektronik metin hâline getirildiği üzerinde durulacaktır. Bunun için yaygın kullanıma sahip olan birkaç elektronik kütüphaneden alınan aynı esere ait muhtelif metinler karşılaştırılarak yazım farkları tespit edilecek ve bunun arama sonuçları üzerindeki etkileri değerlendirilecektir. Ayrıca bu kaynaklar içerisinde yapılan metin taramalarının ortaya koyduğu sonuçların taşıdığı riskler ele alınarak riskleri en aza indirecek arama tekniklerine dair öneriler getirilecektir. Böylece bu çalışma, araştırmacı açısından kullanılması kaçınılmaz olan elektronik kaynaklarda yer alan metin problemlerine dikkat çekecek, bunların doğuracağı sakıncaları asgariye indirecek tedbirler hakkında öneriler sunacaktır.

Örneklerde kullanılan metinler el-Mektebetü's-Şâmile (Shamela.com), el-Câmi'ü't-Târihî li-Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm (Mobdii.com) ve Altafsir.com gibi elektronik kaynaklardan alınmıştır. Metinler arası farklara dair örnekleri belirlemek için İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-tenvîr* isimli tefsirinin el-Mektebetü's-Şâmile nüshasıyla Mobdii nüshasından alınan Yâsîn Sûresi tefsiri mukayese edilecektir. Bu araştırmada verilecek örneklerin bir kısmının anılan programların güncel sürümlerinde düzeltilmiş olma ihtimali vardır. Ancak bu durum araştırmanın sonuçlarını değiştirmeyecektir. Çünkü benzer hataların başka metinlerde bulunma ihtimali yüksek olduğundan verilecek örnekler güncelliğini koruyacaktır.

1. Elektronik Kaynak Mefhumu

Elektronik kaynak kavramı, bilgisayarın sunduğu imkânlar dahilinde kullanılabilen farklı biçimdeki kaynak veya başvuru materyallerini ifade

eder. Bu kavram “elektronik kütüphane”, “çevrimiçi (online) kütüphane”, “çevrimdışı (offline) kütüphane” vb. terimlerle de isimlendirilir. Araştırmacıların kullanabileceği elektronik kütüphaneler birkaç türdür. Bunların bir kısmı sunucu adı verilen bilgisayarda saklanan ve uzaktaki cihazların internet bağlantısı üzerinden çevrimiçi olarak kaynaklara ulaşmasına imkân veren bir yapıdadır. Sunucu bilgisayarın izin verdiği oranda bu materyaller içerisinde metin araması yapmak ve kopyalamak mümkündür. Elektronik kaynakların bir kısmı araştırmacının kendi kişisel bilgisayarında kullanabileceği türdedir. Kullanılan programın izin verdiği oranda materyaller içerisinde metin araması yapmak ve kopyalayıp belge içinde kullanmak mümkündür.

Elektronik kaynaklar, birincisi metin, ikincisi de imaj veya resim formatı olmak üzere temel olarak iki farklı formata sahiptir. Bazı materyaller ise her iki biçimi aynı anda barındırmak suretiyle âdeta karma veya melez bir format oluştururlar.

1.1. Metin (Text) Formatındaki Kaynaklar:

Metin formatındaki kaynaklar, harflerin tek tek yazılması, yazılı bir metinden okunması veya sesin yazıya çevrilmesi suretiyle elde edilir. Bu türdeki metinlerin en bariz özelliği içerisinde arama yapılabilmesi, ayrıca kullanılan programın izin vermesi durumunda metinlerin kopyanıp belge içerisine eklenebilmesidir.

Bu türdeki kaynaklar, biri dijital ortamda üretilmiş, diğeri imajdan elde edilmiş metinler olmak üzere iki grupta toplanır. Yazarı veya yayıncısı tarafından başlangıçta dijital ortamda üretilen metinler, gerek arama gerekse metin sıhhati açısından bizim bu çalışmada söz konusu ettiğimiz problemlerden büyük oranda uzaktır. Çünkü metin henüz neşredilmeden önce bir dizi tashihten geçmiş ve hatalar asgariye indirilmiştir. İmajdan yazıya dönüştürülmüş metinler ise matbu bir eserin sayfa görüntülerinin “optik karakter tanıma” (OCR) programları vasıtasıyla yazıya dönüştürülmesi suretiyle elde edilir. Karakter tanıma işleminin ardından metin biçimine dönüşen bu dokümanlar mukabele edilerek aslıyla birebir uyumlu hâle getirilmelidir. Çünkü ne kadar gelişmiş olursa olsun, OCR programları, bu tanıma işlemi sırasında çok sayıda hatalı sonuç üretir. Bunların bir kısmı matbu metnin karakterlerinin iyi ayrıştırılamamış olmasından kaynaklanırken bir kısmı da bazı kelimelerin OCR programı tarafından otomatik olarak başka kelimeye dönüştürmesi nedeniyle ortaya çıkar. Sonuç olarak OCR işlemiyle elde edilen metinler, eser sahibinin gözüyle veya eseri bilimsel neşir kaidelerine riayet ederek yayına hazırlayanın gözüyle titiz bir şekilde tashih edilmediği takdirde çok sayıda yazım hatası içerir. Bu makalede sözü edilen elektronik kaynaklar bu şekilde elde edilen metinlerden oluşur. Her ne kadar bu metinler anonim olarak tashih edilmiş olsalar da bu

tür hatalar ehli tarafından tashih edilmedikçe var olmaya devam edecektir. İleride sözü edilecek problemler en fazla bu tür metinler için söz konusudur.

1.2. Resim (İmaj) Formatındaki Kaynaklar:

Elektronik kaynakların ikinci biçimi imaj formatındaki kaynaklardan oluşur. Bu tür belgeler matbu bir eserin sayfa görüntülerininin bilgisayardaki hâlidir. Bu formattaki metinler içerisinde arama yapılamaz, yazıların belirli bir kısmı kopyalanıp belge içinde kullanılamaz. Bu nedenle imaj formatındaki dokümanlar sadece matbu eserlerin sunduğu imkânları sunarlar.

1.3. Karma (İmaj-Text) Formatlı Kaynaklar:

Karma formatlı metinler diğer iki türün karışımından oluşurlar. Bu formattaki belgelerde matbu metnin görüntüsü vardır, ama içerisinde metin araması yapılabilir, istenen metin kopyalanarak belgeye eklenebilir. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nin (İSAM) İlahiyat Makaleleri Veri Tabanı'nda⁹ sunduğu metinlerin çoğu bu niteliktedir. Eski dergilere ait görüntüler taranarak PDF formatına dönüştürülmüş, bu görüntü üzerinden otomatik olarak metin elde edilmiştir. Böylece makale tıpkı dergide neşredildiği biçimde görünürken içinde metin araması yapmak ve kopyalamak da mümkün hâle gelmiştir.

OCR programlarının Türkçe metinleri algılayma özelliklerinin kısıtlı olması nedeniyle optik okumayla elde edilen metinlerde çok sayıda imla hatası bulunur. Bu yüzden İSAM İlahiyat Makaleleri Veri Tabanı'nda yer alan makalelerin içinde kelime araması yapmak bazen sağlıklı sonuç vermez. Mesela veri tabanındaki makalelerden kopyalanan metinlerde “rı” ikilisinin “n” harfi şeklinde, “nı” ikilisinin “m” harfi şeklinde algılanması en çok karşılaşılan hatalar arasındadır. Hatalı yazımların özellikle şahıs ve eser isimlerinde arttığı görülür. Dolayısıyla bu metinler kopyalanıp belgeye eklendikten sonra mutlaka aslıyla mukayese edilerek tashih edilmelidir. Nitekim aşağıdaki örnek¹⁰ bu sorunu net olarak ortaya koymaktadır:

Makalenin matbu sayfa görüntüsü:

1- Hıyatı

Müellifin tam adı, Osman b. Yaküb b. Hüseyin b. Mustafa el-Kemâhî el-İslâmbölî er-Rûmî'dir¹. *Süllemü'l-felâh* adlı eserini 1160/1747 yılında tamamladığında 59 yaşlarında olduğunu göz önüne alırsak, 1101/1689 yılı dolaylarında doğduğunu söyleyebiliriz. Doğum yeri bilinmemekle beraber, nisbesinde yer alan “el-Kemâhî” ifadesinden, Osmanlı döneminde Erzurum vilâyetinin Erzincan sancağına bağlı bir kasaba merkezi olan Kemah'ta² doğmuş olduğu anlaşılmaktadır. Uzun süre Anadolu'da ilim tahsil ettikten son-

⁹ TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, “İlahiyat Makaleleri Veri Tabanı - Basit Arama”, Erişim 17 Temmuz 2022.

¹⁰ Selahattin Yıldırım, “Osmanlı Muhaddislerinden el-Kemâhî ve el-Müheyyâ Adlı Muvatta Şerhi”, *EKEV Akademi Dergisi* 8/20 (2004), 197-220.

PDF dosyasından kopyalanan metin:

A- KEMAHİ’NİN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1- Jlayatı

Müellifin tam adı, Osman b. Yakfı b. Hüseyin b. Mustafa el-Kemahl el-İslambôli erRumi’diri. Süllemü’l-feliih adlı eserini 1160/1747 yılında tamamladığında 59 yaşlannda olduğunu göz önüne alırsak, 1101/1689 yılı dalaylannda doğduğunu söyleyebiliriz. Doğum yeri bilinmemekle beraber, nisbesinde yer alan “el-Kemahi” ifadesinden, Osmanlı döneminde Erzurum viH’iyetinin Erzincan sancağına bağlı bir kasaba merkezi olan Kemah’ta2

doğmuş olduğu anlaşılmaktadır. Uzun süre Anadolu’da ilim tahsil ettikten sonra Mekke’ye, oradan Kahire’ye geçmiş, bilahare İstanbul’a yerleşmiştir3.

Sonuç olarak bu tür elektronik kaynaklarda metin araması yaparken aşağıda belirtilecek olan hususlar bakımından araştırmacıların dikkatli olmaları gerekir.

2. Hataların Ortaya Çıkış Sebepleri

Doğrudan dijital belge olarak hazırlanan elektronik kaynaklar ile matbu bir kitabın görüntüsünden ibaret olan imaj formatındaki kaynaklar, metinde bulunması muhtemel hatalar bakımından kağıda basılı eserden farksızdır. Ancak matbu bir eserin dijital görüntüsünden elde edilen metinler çok sayıda yazım hatası barındırır ve bu hataların tamamı metni ilk oluşturma aşamasında ortaya çıkar. Elektronik metinleri oluşturma çeşitli yöntemleri bulunmakla birlikte bu araştırmamızda değerlendirdiğimiz kaynaklara ait metinlerin tamamına yakını matbu kitap metninin bilgisayara görüntü olarak aktarılması ve ardından bu görüntünün otomatik şekilde yazıya dönüştürülmesi suretiyle oluşturulmuştur. Bu dönüştürme aşamasında birbirine benzeyen harfler karışıklığa sebep olur. Kelime ya yazım hatasıyla veya yazım hatası olmasa da metin içerisindeki konumu açısından hatalı olarak yerleştirilir. Dolayısıyla elde edilen metinlerde *تعرجوا* yerine *تعوجوا* veya *فيها* yerine *فيما* yahut *ألفوها* yerine *ألفوا* ya da *أعد* yerine *أعيد* yazılması gibi durumlara sıkça rastlanır. Matbu nüshadan bilgisayara otomatik olarak aktarılan metinlerin ana nüshayla birebir karşılaştırılarak tashih edilmesi ciddi emek ve süreç ister. Bu çaba gösterilmeden araştırmacıların hizmetine sunulan metinlerin güvenilir nüshalar olduğunu söylemek mümkün değildir.

Bütün bu zaafar nedeniyle, bir kaynağa ait elektronik nüshanın matbu nüshayla birebir uyumlu olup olmadığı konusunda ihtiyatlı davranmak gerekir. Bu açıdan araştırma esnasında elektronik nüshayı kullanıp kaynakçada matbu nüshaya yer vermek yanıltıcı olabilir. Bunun yerine araştırmacı elektronik nüsha üzerinden eriştiği metni matbu nüsha üzerinden teyit etmelidir. Bu teyit yapıldığı takdirde matbu nüshaya ait künye bilgilerini kaynakçaya yazmakta bir sakınca kalmaz.

Bütün bu zaafılar nedeniyle, bir kaynağa ait elektronik nüshanın matbu nüshayla birebir uyumlu olup olmadığı konusunda ihtiyatlı davranmak gerekir. Bu açıdan araştırma esnasında elektronik nüshayı kullanıp kaynakçada matbu nüshaya yer vermek yanıltıcı olabilir. Bunun yerine araştırmacı elektronik nüsha üzerinden eriştiği metni matbu nüsha üzerinden teyit etmelidir. Bu teyit yapıldığı takdirde matbu nüshaya ait künye bilgilerini kaynakçaya yazmakta bir sakınca kalmaz.

3. Dikkat Çeken Hata Örnekleri

Matbu olsun elektronik olsun metinlerde birtakım hatalar bulunabilir. Sıralı okumalarda araştırmacı bu hataları farkeder. Dolayısıyla araştırma sonuçlarını etkileme ihtimali zayıftır. Ancak araştırmacı elektronik belgeler içerisinde arama motoru aracılığıyla metin araması yaparak birtakım sonuçlar elde ediyorsa belgedeki muhtemel hatalar arama sonuçlarını doğrudan etkiler ve araştırmacının ulaşması gereken bazı sonuçları liste dışı bırakır. Çünkü araştırmacı doğru yazılmış kelime veya ibareler kullanarak arama yapar. Oysa doğru yazıldığı kelimelerin tarama yaptığı metinde hatalı yazılmış olma ihtimali de söz konusudur. Örneğin Kurtubî tefsirinin el-Mektebetü’ş-Şâmile’deki nüshasında “أوطاس” kelimesi yazılarak yapılacak bir arama, bu kelimenin eser içerisinde geçtiği bütün yerleri listelemeyecektir. Çünkü bu kelime bir yerde hataen “أو طاس” şeklinde iki farklı kelimeymiş gibi yazılmıştır.¹¹

Elektronik belgelerdeki yazım hatalarının araştırmaları nasıl etkileyebileceğine dair somut bir örnek olarak *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*’nde “Keşşâfu İstilâhâti’l-Fünûn” maddesini zikredebiliriz. Bu maddede “Tehânevî, kendisinden bir asır önce yaşamış olan Osmanlı bilginlerinden Ebü’l-Bekâ’nın el-Külliyât’ından nakil yapmamıştır.”¹² şeklinde bir ifade geçer. Ancak bir başka çalışmada, Tehânevî’nin “rahmet” ve “darbu’l-mesel” maddelerini açıklarken Ebü’l-Bekâ’dan uzunca nakilde bulunduğu, ayrıca “zarâfe” maddesini açıklarken Ebü’l-Bekâ’nın *Hâşiye ale’l-Kâfiye* adlı eserini kaynak gösterdiği tespit edilmiştir. Türkiye *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*’nde geçen bu yargı “الكفوي” isminin *el-Mektebetü’ş-Şâmile*’deki *Keşşâfu istilâhâti’l-fünûn nüshasında* “الكفري” olarak kaydedilmiş olmasına bağlanmıştır.¹³

¹¹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân* (el-Mektebetü’ş-Şâmile Receb 1443 sürümü, 21 Şaban 1432 [23 Temmuz 2011]), 5/131.

¹² Nasuhi Ünal Karaaslan, “Keşşâfu istilâhâti’l-fünûn ve’l-ulûm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 13 Temmuz 2022).

¹³ Ayrıntılar için bk. Zakir Demir, *Ta’rifât, Hudûd ve Mustalahât Kitâbiyatında Tefsir ve Kur’ân İlimleri Terimleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 77-78. el-Mektebetü’ş-Şâmile nüshasının güncel sürümlerinde bu problem giderilmiş olup el-Kefevî ismi doğru olarak yazılmıştır.

Vereceğimiz ikinci örnek elektronik belgelerle ilgili çok vahim bir duruma işaret eder. Abdülkerim el-Hudayr'a ait *Şerhu'l-Erbeine'n-Neveviyye* adlı eserin *el-Mektebetü'ş-Şâmile*'deki nüshasında aşağıdaki metin yer alır.¹⁴

فعلى كل حال المختصرات لها أسلوبها ولها وضعها، والمطولات أيضاً لها ظرفها، فهم في المختصرات في الغالب التي أولفت للحفظ يقتصرون على الضمير، وهنا صرح به لكن باختصار شديد.

قال: يوجد سيارة مرسيديس رقم اللوحة هـ - ط - و 149 الرجاء إخراجها من جوار المسجد وشكراً.

يقول: «عن عمر -رضي الله تعالى عنه- أيضاً قال: بينما نحن جلوس عند رسول الله -صلى الله عليه وسلم-».

Aynı eserin müellife ait kişisel web sitesindeki nüshasında ise bu metin şu şekildedir:¹⁵

فعلى كل حال المختصرات لها أسلوبها ولها وضعها، والمطولات أيضاً لها ظرفها، فهم في المختصرات في الغالب التي ألفت للحفظ يقتصرون على الضمير، وهنا صرح به لكن باختصار شديد.

”يقول: «قال: بينما نحن جلوس عند رسول الله -صلى الله عليه وسلم

بينما» أصلها (بين) وأضيفت إليها (ما)، «نحن جلوس» جمع جالس، «عند رسول الله» --صلى الله عليه وسلم

Ayrıca müellifin kişisel web sitesindeki nüsha gözden geçirildiğinde *el-Mektebetü'ş-Şâmile* nüshasıyla başlıklar ve müellife nispeti dışında neredeyse bir bağlantı olmadığı görülür. Dikkatle incelendiğinde *el-Mektebetü'ş-Şâmile* nüshasında metnin paragraflarının birbirinden kopuk ve cümlelerin birbiriyle irtibatlı olmadığı hemen fark edilir.

Bir başka vahim örnek de Ebû İshâk ez-Zeccâc'ın *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhû* adlı eserinin *el-Mektebetü'ş-Şâmile* nüshasıyla ilgilidir. Bu eserin Âlemü'l-Kütüb baskısını (Beyrut: 1408/1988) *el-Mektebetü'ş-Şâmile* için hazırlayan Ebû İbrahim Hassâneyn, çalışmada esas aldığı baskı hakkında canını sıkan çok sayıda hataya işaret ederek elektronik nüshada bazı tashihler yaptığını belirtir. Hassâneyn bulduğu hataları, birçok yerde âyetlerde görülen tashif ve hatalar; bazı âyetlerin tefsirinin olması gereken yerden başka yere konulması; farklı kıraatler mukayese edildiğinde hareket ve zabt kullanılmaması, hatta bazen hareketlerin birbirine karıştırılması; şiirlerde çok sayıda hata yapılması; hatalı yazılmış kelimelerin yazma

¹⁴ *el-Mektebetü'ş-Şâmile*, “*Şerhu'l-Erbeine'n-Neveviyye*, Kitâbü *Şerhu'l-Erbeine'n-Neveviyye* Abdülkerim el-Hudayr, 11” (Erişim 11 Temmuz 2022).

¹⁵ *el-Mevki'u'r-Resmî li-Meâlî'ş-Şeyh Duktûr Abdülkerim b. Abdullah el-Hudayr*, “*Durûs, Şerhu'l-Erbeine'n-Neveviyye, Şerhu Kitâbi'l-Erbeine'n-Neveviyye* (03)” (Erişim 11 Temmuz 2022).

nüşhadan aynen aktarılması, tashih etmek için lügat veya kıraat kitaplarına başvurulmaması şeklinde sıralar. Hassâneyn, eserin el-Mektebetü’ş-Şâmile nüshasını hazırlarken yeni bir çalışma yapmış gibi görünse de¹⁶ daha eserin başında karşımıza çıkan yazım hataları, Hassâneyn’in yaptığı tashihleri kuşkulu hâle getirir. Çünkü matbu nüshada doğru yazılan birtakım kelimelerin elektronik nüshada hatalı yazıldıkları hemen fark edilir. Mesela matbu nüshada إخبار ve الرفع şeklinde yazılmış kelimeler¹⁷ aşağıdaki metinde görüldüğü üzere elektronik nüshada إخبار ve المرفع şeklinde yazılmıştır ve cümle içinde bir anlam ifade etmemektedir.¹⁸

الحمدُ رفعُ بالابتداءِ، وقوله: (لِلَّهِ) إخبارٌ عَنِ الْحَمْدِ (...) وَإِنْ كَانَ الْمَرْفَعُ وَالنَّصْبُ جَائِزِينَ « فِي الْكَلَامِ

Bu örneklerin de ortaya koyduğu üzere araştırmacı kullandığı kaynakların elektronik nüshalarında çok sayıda yazım hatası bulunabileceğini göz önüne almalıdır ve arama sonuçlarını bu ihtimallere göre şekillendirmelidir.

4. Hata Türleri

Araştırmanın buraya kadarki bölümünde İslâm araştırmalarında kullanılan kaynak eserlerin dijital nüshalarında birtakım imla hatalarının bulunabileceğine dair dikkat çekici örnekler verildi. Bundan sonraki bölümde araştırmacının karşılaşması muhtemel hata türleri tespit edilecek ve bu hataların neden olduğu riskleri en aza indirmeye dair öneriler getirilecektir.

4.1. Matbu Nüshada Baskı Hataları Bulunması

Bazen matbu metinde bir kelime hatalı yazılmış olabilir. Bu hatalar elektronik ortama aktarılırken matbu nüshaya uygun şekilde aktarılmış olsa bile asıl metin hatalı olduğundan arama sonuçları da hatalı çıkacaktır. Mesela İbn Âşûr tefsirinden alınan aşağıdaki örnekte¹⁹ böyle bir durum söz konusudur:

والمعنى: لا ينفعمهم اعتذار بعدر ولا إقرار بالذنب وطلب العفو. وتقدم قوله (ولا هم يستعتبون) في سورة النمل.

Rûm Sûresinin 57. âyetinin tefsiri bağlamında yer verilen bu metin matbu nüshada da bu şekildedir.²⁰ Fakat son kelime olan Neml kelimesi aslında Nahl olacaktır. Çünkü verilen ibare Nahl Sûresi 84. âyette geç-

¹⁶ el-Mektebetü’ş-Şâmile, “Kitâbü Meâni’l-Kur’ân ve i’râbuhu, 1” (Erişim 11 Temmuz 2022).

¹⁷ Ebû İshâk ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân ve i’râbuhu*, thk. Abdülcelil Abduh eş-Şilebî (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1408/1988), 1/45, 46.

¹⁸ el-Mektebetü’ş-Şâmile, “Kitâbü Meâni’l-Kur’ân ve i’râbuhu, 45” (Erişim 11 Temmuz 2022); el-Mektebetü’ş-Şâmile, “Kitâbü Meâni’l-Kur’ân ve i’râbuhu, 46” (Erişim 11 Temmuz 2022).

¹⁹ el-Bâhisü’l-Kur’âni, “30:57, et-Tahrîr ve’t-tenvîr” (Erişim 11 Temmuz 2022).

²⁰ Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *Kitâbü’t-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru’t-Tûnusiyye li’n-Neşr, 1984), 21/133.

mektedir. Nitekim tefsirin el-Mektebetü’ş-Şâmile nüshasında bu kelimeye müdahale edilerek “النحل” şeklinde yazılmış, ancak buna dair herhangi bir açıklama yapılmamıştır.²¹

Aşağıdaki metinde geçen “تأنيس” kelimesinde²² de benzer bir durum söz konusudur:

هذا تأنيس للرسول ﷺ من إيمان معانديه، أي أئمة الكفر منهم، ولذلك اعترض
بعده بجملة ﴿وكذلك يطبع الله على قلوب الذين لا يعلمون﴾

Rûm Sûresinin 58. âyetinin tefsirinde geçen bu ibarede “تأنيس” kelimesi anlam bakımından cümleye uymasa da matbu nüshada böyle yazılmıştır.²³ Bu cümlede kastedilen manaya “تأنيس” kelimesi uygun düşmektedir.

Aynı eserden alınan bir başka örnek²⁴ de aşağıdaki metinde geçen “النبوة” kelimesiyle ilgilidir:

والنسب: القرابة العمودية أو الأفقية أي من الأطراف، والكلام على حذف مضاف،
أي ذوي نسب لله تعالى وهو نسب النبوة لرعهم أن الملائكة بنات الله تعالى، أي
جعلوا لله تعالى نسبا للجنة وللجنة نسبا لله.

Sâffât Sûresinin 158. âyetinin tefsirinde geçen bu ibaredeki “النبوة” kelimesi anlam bakımından cümlede kastedilen manaya uygun düşme de matbu nüshada “النبوءة” şeklinde yazılmıştır.²⁵ Cümlede kastedilen manaya “النبوة” kelimesi uygun düşmektedir.

4.2. Matbu Nüshadaki Kelimenin Yerine Başka Kelime Yazılması

Bazen matbu nüshada doğru olan bir kelimenin elektronik nüshada değiştirilmesi durumu söz konusudur.

وأما تسميتها (سورة الأنفال) فلأنها ذكرت فيها مشروعية القتال، ولأنها ذكر فيها
لفظه في قوله - تعالى - ﴿وذكر فيها القتال﴾ [محمد: ٢٠]، مع ما سيأتي أن قوله تعالى
﴿ويقول الذين آمنوا لولا نزلت سورة [محمد: ٢٠] لى قوله ﴿وذكر فيها القتال﴾ [محمد
٢٠] أن المعني بها هذه السورة فتكون تسميتها سورة القتال تسمية قرآنية.

Muhammed Sûresinin giriş bilgileri olarak verilen bu ibarede

²¹ el-Mektebetü’ş-Şâmile, “Kitâbü’t-Tahrîr ve’t-tenvîr, 21/133” (Erişim 11 Temmuz 2022).

²² el-Bâhisü’l-Kur’ânî, “30:58, et-Tahrîr ve’t-tenvîr” (Erişim 11 Temmuz 2022). Ayrıca bk. el-Mektebetü’ş-Şâmile, “Kitâbü’t-Tahrîr ve’t-tenvîr, 21/134” (Erişim 11 Temmuz 2022).

²³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 21/134.

²⁴ el-Bâhisü’l-Kur’ânî, “37:158, et-Tahrîr ve’t-tenvîr” (Erişim 11 Temmuz 2022). Ayrıca bk. el-Mektebetü’ş-Şâmile, “Kitâbü’t-Tahrîr ve’t-tenvîr, 23/186” (Erişim 11 Temmuz 2022).

²⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, 23/186.

”الأنفال“ ifadesi bağlama uygun değildir. İbn Âşûr tefsirinin matbu nüshasında²⁶ ”سورة الأنفال“ yazılı olmasına rağmen elektronik nüshada²⁷ yazılmıştır. Oysa ibarenin devamından da anlaşıldığı üzere burada Muhammed Sûresinin ”Kıtâl Sûresi“ olarak da adlandırılma gerekçesinden söz edilmiştir. Nitekim eserin diğer elektronik nüshalarında bu ibare ”سورة“ şeklinde yazılmıştır.²⁸

Elektronik nüshalarda yer alması muhtemel bu tür hataların doğurduğu riskleri ortadan kaldıracak bir arama tekniği maalesef yoktur. Bu ihtimaller karşısında araştırmacının, ulaşmak istediği ibare içinde geçen birden fazla kelime veya ifadeyi kullanarak arama yapması daha isabetli sonuçlara ulaşmasını sağlayacaktır.

4.3. Kelimelerin Arasında Boşluk Dışında Karakter Bulunması

Normal yazımda metin içerisinde iki kelime arasında tek boşluk bulunması, ayrıca boşluk dışında bir karaktere yer verilmemesi beklenir. Araştırmacı da iki veya daha fazla kelimedenden oluşan bir ibareyi aramak istediğinde kelimeler arasında tek boşluk yazar. Ancak bazen tarama yapılan metinde kelimelerin arasında birden fazla boşluk veya boşluk dışında başka karakterler bulunabilmektedir. Mesela tahkik edilmiş eserlerde kelimeler arasında varak numaralarını gösteren işaretlemeler yer alır. Ayrıca eserin matbu nüshasına ait sayfa numaraları bazen elektronik nüshada metin içine karışabilmektedir. Kimi zaman da aynı cümle içinde yer alması nedeniyle peş peşe gelmesi gereken kelimelerden biri paragraf başı yapılmış olabilmektedir. Bu gibi durumlar araştırmacının birkaç kelime yazarak yaptığı metin aramalarında sonuçların gerçekte olması gerekenden farklı çıkmasına neden olur.

Mesela aşağıdaki örnekte²⁹ sayfa numarası metnin arasına karışmıştır:

وهو نداء الصرخ الذي صرخ بأبي جهل ومن معه بمكة بأن عير قريش وفيها أبو سفیان قد لقبها المسلمون ببدر وكان المنادي ٥٥ ضمضم بن عمرو الغفاري إذ جاء على بعيره فصرخ ببطن الوادي...

Dolayısıyla bu metin üzerinde ”كان المنادي ضمضم“ ibaresi kullanılarak yapılacak arama sonuç vermeyecektir.

Arama motorları bu riski ortadan kaldıracak arama teknikleri sunar. Buna göre araştırmacı aramayı kelimeleri peşpeşe yazarak aramak yerine birden fazla kelimeyi bir arada aramaya imkân veren özel işaretler kullanarak aramalıdır. Örneğin el-Mektebetü’ş-Şâmile programında bu tür arama ”و“ arama sayfasında her kelimenin ayrı arama kutusuna yazılması

²⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/71.

²⁷ el-Bâhisü'l-Kur'ânî, “46:35, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*” (Erişim 11 Temmuz 2022).

²⁸ el-Mektebetü’ş-Şâmile, “Kitâbü't-Tahrîr ve't-tenvîr, 26/71” (Erişim 11 Temmuz 2022).

²⁹ el-Bâhisü'l-Kur'ânî, “50:41, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*” (Erişim 12 Temmuz 2022).

suretiyle gerçekleştirilir. Bazı programlarda ise bu tür arama kelimelerin arasına “AND” veya “+” işareti yazılarak yapılır.

4.4. Kelimenin Tırnak veya Benzeri İşaret İçinde Yazılması

Bir önceki probleme benzeyen başka bir problem de bazı metinlerin tırnak, parantez, çiçekli parantez, eğri parantez, çift parantez gibi işaretler içerisine alınarak yazılmış olmasıdır. Bunlar hatalı yazım olmamakla birlikte arama sonuçlarını etkileyecek ayrıntılardır. Mesela bir metinde *الفجر* ifadesinin *و (الفجر)* veya *{الفجر}* yahut *و (الفجر)* gibi farklı yazım şekillerine rastlanabilir. Dolayısıyla araştırmacının *و (الفجر)* ibaresiyle yapacağı taramada diğer yazım şekilleri sonuçlar listesinde çıkmayacaktır. el-Mektebetü’ş-Şâmile’nin dördüncü sürümü bu problemi ortadan kaldırmıştır. Yani kelimeler arasına girmiş parantez veya noktalama işaretleri arama sonuçlarını etkilememektedir. Örneğin *قال صاحب الكشاف* yazılarak yapılan taramada *قال صاحب “الكشاف”* şeklinde yazılan sonuçlar da listelenmektedir. Ayrıca metinde parantez içinde bulunan dipnot rakamlarını da aramada göz ardı edilebilmektedir. Mesela *“من لم يتغن بالقرآن”* ibaresi arandığında *“من لم”* *“يتغن (1) بالقرآن”* ibaresi de sonuçlarda listelenir. Ancak el-Mektebetü’ş-Şâmile’nin arama sonuçlarında listeleyemediği durumlar da vardır. Örneğin Makdisi’nin *el-Bed’ ve t-târih* isimli eserinin el-Mektebetü’ş-Şâmile nüshasında şöyle bir ibare bulunmaktadır.³⁰

فرايتكم أحق به من غيركم [F; 176 v] فقال النبي صلى الله عليه وسلم كلوا وأمسك

Araştırmacı bu eser içinde *فرايتكم أحق به من غيركم* yazarak arama yaptığında yukarıdaki ibare karşısına çıkmaz.

Bu gibi durumlar karşısında araştırmacı daha doğru sonuçlar elde edebilmek için farklı arama tekniklerini denemelidir. Özellikle bir önceki problemin çözümü için önerilen arama tekniği en etkili çözümdür.

4.5. Kelimelerin Bitişik veya Ayrık Yazılması

Elektronik nüshalarda iki ayrı kelimenin tek kelime gibi bitişik yazıldığı veya bitişik yazılması gereken kelimenin ayrık yazıldığı durumlara sık sık rastlanır. Bu durum çoğunlukla peş peşe gelen edatların yazımında ortaya çıksa da başka kelimelerin yazılmasında da karşılaşılan bir durumdur. Özellikle Arapça’da edatların yazımında standartların yerleşmemiş olması metinlerdeki yazım farklılıklarını daha da artırmaktadır. Örneğin İbn Âşûr tefsirinin Mobdii nüshasında *أن لن* edatları peşpeşe geldiklerinde ayrı yazılırken el-Mektebetü’ş-Şâmile nüshasında *الن* şeklinde bitişik yazılmıştır. Benzer şekilde *أولم* yerine *او لم* yazıldığı, *يا حسرة* şeklinde yazılması gereken nidanın *ياحسرة* şeklinde bitişik yazıldığı, *عندما* ifadesinin *عند ما* şeklinde ayrı yazıldığı durumlara rastlanır.

Bitişik yazılması gerektiği hâlde bazen ayrı yazılmış olan kelimeler de

³⁰ el-Mektebetü’ş-Şâmile, “Kitâbü’l-bed’ ve t-târih, 5/112” (Erişim 12 Temmuz 2022).

vardır. Örneğin بخصيم ifadesi Mobdii nüshasında doğru olarak yazılmışken el-Mektebetü’ş-Şâmile nüshasında ب خصيم şeklinde iki ayrı kelime gibi yazılmıştır. Bu riski ortadan kaldırmak için araştırmacı el-Mektebetü’ş-Şâmile’de “أو” arama sayfasında her iki yazım biçimini iki ayrı arama kutusuna yazarak ortadan kaldırabilir. Bazı programlarda ise bu tür arama kelimelerin arasına “OR” veya dikey çizgi işareti “[” yazılarak yapılmaktadır. Bu arama tekniği sayesinde her iki yazımın bulunduğu metinler arama sonuçlarında listelenecektir.

4.6. Kelimenin Harekeli Yazılıp Yazılmaması

Bir çok arama motoru kelimenin harekeli yazılıp yazılmamasını göz ardı ederek harekeli de olsa harekesiz de olsa yazılan ifadeye uyan metinleri listeleyebilir. Ancak bazı arama motorları hareketlerden etkilenir. Mesela Mobdii sitesinde بخصيم kelimesi yazılarak yapılan arama sonuç vermez. Oysa bu kelime İbn Âşûr tefsirinde Yâsîn Sûresi 77. âyetinin tefsiri bağlamında بخصيم şeklinde harekeli olarak yazılmıştır.³¹ Bu durumda araştırmacı kullandığı elektronik kaynaktaki arama kısıtlamalarını göz önünde bulundurarak arama yapmalıdır. Çünkü böyle bir metinde çok sayıda ihtimal söz konusudur ve harflerden hangisine hangi hareketin konduğunu kestirme ihtimali neredeyse yoktur.

4.7. Kelimeden Harf Düşmesi

Bazen eserlerin elektronik nüshalarında kelimelerden kimi harflerin düştüğü yazımlara rastlanır. Bu tarz hatalar diğerlerine oranla daha nadir görülür. Nitekim *Umdetü’l-huffâz*’ın muhtelif elektronik nüshalarında نور kelimesinin izahı sadedinde geçen bir ibarede ضربان kelimesi ضبان şeklinde yazılmıştır.³² Kelimeden bir harf düşmesinin o kelimenin tam hâli yazılarak yapılan tarama sonuçlarında listelenmeyeceği açıktır. Ancak bu tarz hataları araştırmacının kestirmesi imkânsız olduğundan arama sonuçlarına ihtiyatla yaklaşmaktan başka seçenek yoktur.

4.8. Kelimeye Harf İlave Edilmesi

Çok sık rastlanan bir durum olmamakla birlikte İbn Âşûr tefsirinin Mobdii nüshasında bazı kelimelerin sonunda aynı harfin iki kez yazıldığı durumlara rastlanır. Mesela bazen كلام kelimesinin كلام şeklinde, الأجل kelimesinin الأجل şeklinde، اكثرث kelimesinin اكثرث şeklinde yazılmış olduğu görülür.³³ Başka kelimelerde de bu tür yazımlara rastlamak mümkündür.

³¹ el-Câmiu’t-Târihî li-Tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm, “Tefsîru’l-âyeti 77 min Sûreti Yâsîn – et-Tahrîr ve’t-tenvîr li’bni Âşûr”

³² el-Mektebetü’ş-Şâmile, “Kitâbü Umdetü’l-huffâz fi tefsîri eşrefi’l-elfâz, 4/230” (Erişim 12 Temmuz 2022). Ayrıca bk. el-Bâhisü’l-Kur’âni, “Nûr, Umdetü’l-huffâz” (Erişim 12 Temmuz 2022).

³³ el-Câmiu’t-Târihî li-Tefsîri’l-Kur’âni’l-Kerîm, “Tefsîru’l-âyeti 12 min Sûreti Yâsîn – et-Tahrîr ve’t-tenvîr li’bni Âşûr”, “Tefsîru’l-âyeti 19 min Sûreti Yâsîn – et-Tahrîr

Bu hataların kelime sonlarında tekrar etmesi standart bir durum arz ettiğinden bunun doğuracağı riskleri ortadan kaldırmak mümkündür. Arama kriteri olarak yazılan kelime birebir yazıldığı şekliyle değil de ekleriyle birlikte arandığı takdirde arama sonuçlarında bu kelimeler de listelenir.

4.9. Kelimedeki Harflerin Yer Değiştirmesi

Elektronik metinlerde karşılaşılan ilginç durumlardan biri de kelime içindeki harflerin yer değiştirmesidir. Örneğin وقدر و قدرو kelimesinin وقدرو şeklinde, تكلمة kelimesinin تكلمة şeklinde, البالغ kelimesinin البالغ şeklinde yazıldığı durumlara rastlanır.³⁴ Bu tarz hatalara herhangi bir nüshada rastlamak mümkündür. Bunları araştırmacının önceden tahmin etmesi mümkün değildir. Dolayısıyla taranan metinde bu tür hataların bulunma ihtimaline binaen tarama sonuçlarının kesin olmayabileceğini göz önünde bulundurmadan başka seçenek yoktur.

4.10. Bir Harfin Yerine Başka Harfin Yazılması

Elektronik metinlerde en çok karşılaşılan hata türlerinden biri de bir harfin yerine başka harfin yazılmasıdır. Yukarıda da kısaca değinildiği üzere şeklen benzer harfler OCR işlemi sırasında birbirine karışır ve olması gereken harfin yerine ona benzeyen harf kelimedeki kendine yer bulur. Örneğin وضعنا kelimesinin رفعنا şeklinde, فيما kelimesinin فيها şeklinde, ألفوها kelimesinin ألفوها şeklinde, قم kelimesinin قم şeklinde, تصغير kelimesinin تصغير şeklinde yazılmış olması sıkça rastlanan bir durumdur.³⁵ Bu tarz hatalar tarama sonuçlarını doğrudan etkiler ve hangi kelimedeki bu tarz hatanın bulunabileceği önceden kestirilemez. Bu durumda araştırmacının yine arama sonuçlarının kesin olmayabileceğini göz önünde bulundurmadan başka seçeneği yoktur.

4.11. Aynı Kelimenin Farklı İmlalarla Yazılması

Matbu veya elektronik nüshalarda bazı kelimelerin farklı imlalarla yazıldığı durumlar vardır. Mesela رحمن kelimesinin رحمان şeklinde, قرآن kelimesinin قرءان şeklinde, آيات kelimesinin آيات şeklinde yazılması gibi farklı imlalara sıkça rastlanır.³⁶ Bu farklı yazımlar tarama sonuçlarını doğrudan

ve't-tenvîr li'bni Âşûr", "Tefsîru'l-âyeti 20 min Süreti Yâsîn – et-Tahrîr ve't-tenvîr li'bni Âşûr" (Erişim 12 Temmuz 2022).

³⁴ el-Câmiu't-Târîhi li-Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm, "Tefsîru'l-âyeti 17 min Süreti Yâsîn – et-Tahrîr ve't-tenvîr li'bni Âşûr", "Tefsîru'l-âyeti 69 min Süreti Yâsîn – et-Tahrîr ve't-tenvîr li'bni Âşûr" (Erişim 12 Temmuz 2022). (Erişim 12 Temmuz 2022); el-Mektebetü's-Şâmîle, "Kitâbü't-Tahrîr ve't-tenvîr, 22/359" (Erişim 11 Temmuz 2022).

³⁵ Örnek olarak bk. el-Mektebetü's-Şâmîle, "Kitâbü't-Tahrîr ve't-tenvîr, 23/59", "Kitâbü't-Tahrîr ve't-tenvîr, 23/60", "Kitâbü't-Tahrîr ve't-tenvîr, 23/62" (Erişim 11 Temmuz 2022) ve el-Câmiu't-Târîhi li-Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm, "Tefsîru'l-âyeti 69 min Süreti Yâsîn – et-Tahrîr ve't-tenvîr li'bni Âşûr" (Erişim 12 Temmuz 2022).

³⁶ Örneğin 09.06.2023 tarihinde el-Câmiu't-Târîhi li-Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm web sitesinde farklı imla ile yazılmış kelimeler kullanarak yaptığımız arama farklı

etkiler. Araştırmacının bu tarz imla farklarını önceden kestirerek arama kriterlerini buna göre belirlemesi gerekir. Özellikle el-Mektebetü’ş-Şâmile gibi programlarda أو (OR) arama tekniği bu konuda önemli bir imkân sunar ve araştırmacı her iki kelimeyi birlikte arayarak iki yazıma sahip metnin tek aramada listelenmesini sağlayabilir. Ancak bu imkânı sunmayan programlarda kelimenin her imlası ayrı ayrı aranmalıdır.

4.12. Hemzenin Farklı Yazım Biçimleri

Eserlerin matbu nüshalarında olduğu gibi elektronik nüshalarında da hemzenin farklı biçimlerde yazılması söz konusudur. Mesela İbn Âşûr tefsirinin Mobdii nüshasıyla el-Mektebetü’ş-Şâmile nüshası karşılaştırtıldığında aynı kelimedeki hemzenin farklı kullanımlarına rastlanır. Mesela أن kelimesinin أنن şeklinde, الجنوا kelimesinin الجأوا şeklinde, يستلکم kelimesinin يسألکم şeklinde, امرى kelimesinin امرىء şeklinde, يستهزون kelimesinin يستهزون veya يستهزونون şekillerinde yazıldığı görülür. Arama motorları genelde elif şeklinde yazılan hemzeleri birbiriyle eşleştirirken diğer şekillerle eşleştirmeyiz. Mesela aramada ا ا karakterleri birbiriyle, و و karakterleri birbiriyle, ي ي karakterleri de birbiriyle eşleştirilerek arama yapılır. Ayrıca yuvarlak tâ ile hâ da birbiriyle eşleştirilir.³⁷ Bu durumda كان metni arandığında كان veya كان gibi sonuçlar da çıkar. يومن kelimesini arandığında يومن kelimesi, سبنة kelimesi arandığında سبنة veya سبينة gibi yazımlar da listelenir. Ancak إن arandığında أنن kelimesi, الجنوا arandığında الجأوا veya الجأوا yahut الجأوا kelimeleri, يستلکم arandığında يسألکم kelimesi, يستهزون arandığında يستهزونون veya يستهزونون kelimeleri arama sonuçlarında listelenmez. Bu durumda araştırmacı arama sonuçlarında listelenemeyecek hemze yazım biçimlerini أو (OR) arama tekniğini kullanarak aramaya dahil etmelidir. Bu arama tekniğine sahip olmayan programlarda ise her yazım biçimini ayrı ayrı aramalıdır.

4.13. Elif-i Maksûrenin Farklı Yazım Biçimleri

Bazı metinlerde elif-i maksûrelerin ى (noktasız yâ) şeklinde bazı metinlerde de ا (elif) şeklinde yazılmış olduğu görülür. Bundan ötürü örneğin المسجد الأقصى yerine ويلتا و يلتى şeklindeki yazımlara rastlanır.³⁸ Hatta elif-i maksûrenin hatalı olarak ي (noktalı yâ) şeklinde yazılmış olması da muhtemeldir. Bu yazım farkından ötürü İbn

sonuçlar listelemiştir. Buna göre الرحمن şeklindeki arama 2370, الرحمن şeklindeki arama 14289; النبوة şeklindeki arama 5671, النبوة şeklindeki arama 379; كذلك şeklindeki arama 27678, كذلك şeklindeki arama 27668; القرآن şeklindeki arama 46962, القرآن şeklindeki arama 237, القرآن şeklindeki arama 424 sonuç vermiştir.

³⁷ el-Mektebetü’ş-Şâmile’nin sunduğu imkânlar hakkında bk. el-Mektebetü’ş-Şâmile, “Şâsetü Hıyârâti’l-Bahs” (Erişim 12 Temmuz 2022).

³⁸ Örneğin 09.06.2023 tarihinde el-Câmiu’t-Târîhî li-Tefsiri’l-Kur’âni’l-Kerîm web sitesinde farklı imla ile yazılmış kelimeler kullanarak yaptığımız arama farklı sonuçlar listelemiştir. Buna göre ويلتا şeklindeki arama 111, ويلتى şeklindeki arama

Âşûr tefsirinin el-Mektebetü’ş-Şâmîle nüshasında الأقسا araması netice vermezken الأقسى araması sonuç vermektedir. Mobdii nüshasında ise her iki yazım biçimine de rastlanır. Bu durumda araştırmacı el-Mektebetü’ş-Şâmîle gibi programlarda أو (OR) arama tekniğini kullanarak her iki yazımı birden aramaya dahil etmeli, bu imkânı sunmayan programlarda ise her iki yazımı ayrı ayrı aramalıdır.

4.14. Yâ Harfinin Noktalı veya Noktasız Yazılması

Aslında bilgisayarda yâ harfi için tek karakter vardır. O da ي (noktalı yâ) karakteridir. Ancak bütün matbu kitaplar bu kurala bağlı olarak basılmamıştır. Dolayısıyla onlardan elde edilecek elektronik nüshalarda da yâ harfleri noktasız olan ی (elif-i maksûre) karakteri olarak çıkacaktır. Bu karışıklığın başka nedenleri de olabilir. Örneğin İbn Âşûr tefsirinin Mobdii nüshasında muhtelif yerlerde نفي ve نفی şeklindeki, وليني ve وليني şeklindeki, يدي ve يدري şeklindeki, علي ve على şeklindeki yazımlara rastlanmaktadır. Fiilin malum veya meçhul okunmasına, sondaki yâ harfinin elif-i maksûre veya nispet yâ’sı olmasına göre her iki yazım doğru olabileceği gibi birbirine karıştırılarak hatalı da yazılmış olabilir. Ancak bazı arama motorları noktalı veya noktasız yâ harfini ayrı karakterler olarak değerlendirir. Nitekim el-Mektebetü’ş-Şâmîle programında tek aramada her iki yazım da listelerken Mobdii üzerinde her iki karakterin ayrı ayrı aranması gerekmektedir. Dolayısıyla araştırmacı kullandığı programın bu konudaki kısıtlamalarını bilerek arama alternatifleri oluşturmalıdır.

4.15. Dua Cümlelerinin Yazımı

Allah Teâlâ’nın, Hz. Peygamber’in, sahâbeden birinin veya bir İslâm büyüğünün isminden sonra yazılan dua cümlelerinin yazım biçimindeki farklılıklar da arama sonuçlarını etkiler. İsmın geçtiği yerde kimi zaman dua cümlesine hiç yer verilmez. Bazen dua cümlesi açık ibareyle, bazen de kısaltma şeklinde yazılır. Bazı metinlerde de dua cümlesi için ayrılmış özel karakter kullanılır. Bu nedenle mesela النبي kelimesinden sonra bazı metinlerde dua cümlesi hiç yer almazken bazen صلى الله عليه وسلم şeklinde, bazen صلعم şeklinde, bazen de ﷺ şeklinde yazıldığı durumlara rastlanır. Bunlar tarama sonuçlarını doğrudan etkileyen farklılıklardır. Ayrıca dua cümlesinin açık olarak yazıldığı yerlerde farklı ibareler de kullanılmış olabilir. Öte yandan bazen dua cümleleri kısa çizgi veya parantez arasına alınarak da yazılmış olabilir. Araştırmacı bu ihtimalleri göz önünde bulundurarak arayacağı ibarede araya dua cümlesi girme ihtimali olan ifadeler kullanmamalıdır. Örneğin قال علي كان قبل البيت بيوت كثيرة bir bütün hâlinde aramak yerine و (AND) arama tekniğini kullanarak قال علي ve كان قبل البيت بيوت كثيرة şeklinde iki ayrı arama metnini tek arama-

67; المسجد الأقصى şeklindeki arama 223, المسجد الأقصى şeklindeki arama 11 sonuç vermiştir.

da birleştirerek aramalıdır. Bu tekniğe sahip olmayan programlarda ise zorunlu olarak metindeki en nadir kullanılan kelimeler üzerinden arama yapılmalıdır.

Elektronik metinlerde araştırmacıların karşılaşılabileceği sorunlar elbette bunlarla sınırlı değildir. Çünkü gerek hatalı yazılmış olmaktan gerekse farklı imla tercihlerinden kaynaklanan başka yazım biçimleriyle karşılaşmak da mümkündür. Ancak verilen örnekler, metinler üzerinde tarama yapan araştırmacının bu ihtimallere dönük çözümler üretmesi ve tarama sonuçları hakkında ihtiyatlı olup kesin yargılardan uzak durması gerektiğini ortaya koymak için yeterlidir.

5. Riskleri Azaltma Teknikleri

Araştırmacının, kullandığı kaynakların elektronik nüshalarındaki yazım hatalarının farkında olması yanında bu kaynaklar içerisinde otomatik arama yaparken doğru arama tekniklerini kullanması da önem taşır. Çünkü hatalı teknik kullanılması aramanın, olması gereken sonuçları vermemesine yol açar.

İslâm kaynaklarının elektronik nüshalarının oluşturulmasında maalesef henüz bir standartlaşma yoktur. Oysa tefsir, hadis, lügat veya tarih eserlerinin metin yapıları birbirinden çok farklıdır. Her biri kendi türüne uygun unsurlardan oluşur. Mesela lügat eserleri açıklaması yapılacak kelime, onun anlamı, dildeki kullanım örnekleri gibi unsurlardan oluşurken tefsir eserleri tefsir edilecek ayet veya ayetin içindeki bir ibare, o ibareye ait açıklamalardan oluşur. Öte yandan bir hadis eseri kitap veya bab başlığı, babın altında hadisin senedi ve metni, senet içerisinde ravi isimleri ve eda sigaları gibi unsurlardan oluşur. Ayrıca bu metinlerin içerisinde mekân, şahıs veya eser ismi, tarih, âyet metni, hadis metni, şiir, alıntı metin gibi çok sayıda farklı unsurlar yer alır. Bütün bu unsurların elektronik bir belgede nasıl gösterilmesi gerektiğine dair ilkeler henüz belirlenmemiştir. Bir de bunlara noktalama işaretlerinin gelişi güzel kullanımı eklendiğinde bu tür belgelerde metin arama tekniklerinin hassas ve tam sonuçlar ürettiğini söylemek mümkün değildir. Mesela bir metinde âyetler çiçekli parantez içinde gösterilirken başka bir metinde eğri parantez, bir başka metinde normal parantez, bir başka metinde ise hiçbir ayırıcı işaret kullanılmadan verilebilmektedir. Aynı tefsir kitabında yer alan والفجر ifadesi bir elektronik nüshada yalın şekilde yazılmışken başka bir elektronik nüshada و(الفجر) şeklinde yazılabilmektedir. Yine bazı ifadelerin tırnak veya parantez içine alınması, paragraf başı olmaması gerektiği hâlde müstakil paragraftan başlaması gibi durumlar söz konusu olabilmektedir. Bütün bu durumlar metin arama sonuçlarını olumsuz etkileyen ve araştırmacının aramaya başlamadan önce üstesinden gelmesi gereken sorunlardır. Standartlaşmamış yazımdan kaynaklanan bu zaafılara ilave olarak elektronik nüshanın, yukarıda da belirtil-

diği şekilde birtakım yazım hatalarıyla dolu olması tarama sonuçlarındaki hassasiyeti iyice azaltmaktadır.

Metin ne kadar sıhhatli, ne kadar standart kaideler gözetilerek hazırlanmış olursa olsun, araştırmacının arama sırasında kullanacağı arama teknikleri de sonuçları değiştirecektir. Mevcut programların sundukları arama teknikleri birbirinden farklıdır. Bazıları yazılan metni birebir yazıldığı şekliyle arayabilirken bazıları yazılan ifadeye benzer metinleri de bularak araştırmacının önüne daha fazla sonuç listeleyebilmektedir. Mesela Mevsûatü'l-Hadîsi's-Şerîf isimli programda arama motoru kelimenin kökünü veya türevlerini aramaya dahil edebilirken el-Mektebetü's-Şâmile programı sadece yazılan metni arayabilmektedir.³⁹ Ancak bütün programlarda aranacak kelimenin müstakil kelime olarak mı, yoksa bir metnin parçası olarak mı aranacağı hususu önceden belirlenebilmektedir. Bu durum arama sonuçlarını doğrudan etkileyen önemli bir ayrıntıdır. Bu ayrıntı gözden kaçırıldığında mesela “كتاب” kelimesi yazılarak yapılan bir aramada, eğer metnin bir parçası olma özelliği seçili değilse, “وَالْكِتَابُ”, “بِالْكِتَابِ”, “الْكِتَابِ” gibi “كتاب” kelimesine önden veya sondan bitişen eklerin bulunduğu kelimeler arama sonuçlarında çıkmayacaktır. Bu riski ortadan kaldırmak için el-Mektebetü's-Şâmile programı aşağıda kısaca değinilecek bazı arama tekniklerini sunmuştur.

Normal şartlarda arama motoru kelimeyi aynen yazıldığı şekliyle arar. Bu yüzden kelimenin önünde veya sonunda bulunması muhtemel ekler için kelimenin önüne, sonuna veya arasına “*” [yıldız] işareti yazılmalıdır. Mesela arama kutusuna “*رجل” ibaresi yazıldığında arama sonuçları “رجل، الرجل، الرجل،” kelimelerini de içerecektir. Arama kutusuna “*رجل” yazıldığında arama sonuçları “رجل، رجلاً، رجلهم” kelimelerini de kapsayacaktır. Arama kutusuna “*رجل” yazıldığında arama sonuçları “رجل، الرجلان،” kelimelerini de içerecektir. Arama kutusuna “رجل، الرجل، رجلهم” kelimelerini de içerecektir. Arama kutusuna “رجل” yazıldığında arama sonuçları “رجل، رجال، رجيل” gibi râ ve cîm ile başlayıp lâm ile biten kelimeleri gösterecektir.⁴⁰

Bu gibi yazımlarda arama sonuçlarının çokluğu, aranan metne ulaşmayı zorlaştırır. Bu nedenle arama motoru, sonuçları kısıtlayıcı imkânlar da sunar. Bu açıdan el-Mektebetü's-Şâmile programında yapılan aramayı daraltmak için “و” (ve), “أو” (veya) ve “ليس” (değil, hariç) şeklinde üç arama kısıtlayıcı seçenek sunulmuştur.

³⁹ el-Mektebetü's-Şâmile'nin, bu makale yayın sürecindeyken çıkan Şevval 1444 sürümüne morfolojik arama seçeneği eklenmiştir.

⁴⁰ Geniş bilgi için bk. el-Mektebetü's-Şâmile, “Tenzîlü'l-Mektebeti's-Şâmile” (Erişim 13 Temmuz 2022).

البحث في:

المتن الحواشي التعليقات العناوين

عبارات البحث

أو ليس

يشترط وجود جميع هذه العبارات

1
2
3

el-Mektebetü’ş-Şâmile’de “و”, “أو” ve “ليس” şeklindeki arama ifadeleri.

Bunlardan و araması, farklı arama kutularına yazılan kelimelerin her birinin aranan metin içerisinde bulunmasını şart koşar. Aranan sayfada kelimelerden bir tanesi eksikse o metin listelenmez. Örneğin إنما الأعمال إلا بالنيات hadisini arayan bir araştırmacı ibareyi olduğu gibi tek arama kutusuna yazdığı anda elde edeceği sonuçlarla bu ibarenin iki kelimesini iki ayrı arama kutusuna yazdığı anda elde edeceği sonuçlar farklı olacaktır. Ayrıca kelimelerin önüne ve sonuna yıldız işareti konularak yapılan arama sonuçları ise çok daha farklı çıkacaktır. Örneğin İbn Âşûr tefsirinin el-Mektebetü’ş-Şâmile nüshasında yukarıdaki ibareyi aradığımızda karşımıza üç sonuç, “الأعمال” ve “بالنيات” kelimelerini و tekniğiyle aradığımızda dört sonuç çıkmıştır. Araştırmacı bu tekniklerden kendisi için en uygun olanı belirledikten sonra sonuçları incelemelidir.

İkinci olarak أو araması gelir. Bu arama tekniği ise arama kutusuna yazılan her ifadeyi diğerinden bağımsız olarak arar. İki ifadenin aynı metinde bulunup bulunmamasına bakılmaz. Dolayısıyla bu arama tekniğiyle yapılan aramada sonuçlar çok kabarık çıkar. Bu yüzden araştırmacı bu arama tekniğini daha ziyade farklı imla ile yazılması muhtemel ifadelerin tamamını bir arada aramak için kullanılmalıdır. Örneğin رحمن ve رحمان şeklinde yazılması muhtemel olan metinleri tek aramada listelemek için bu arama tekniği kullanılabilir. Böylece و arama tekniğiyle رحمن ve رحمان yazarak iki ayrı arama yapmak yerine أو tekniğiyle bunu tek aramaya düşürmek mümkündür. Bu arada el-Mektebetü’ş-Şâmile programının arama motoru رحمن ve رحمان ifadelerini eşleştirerek arar. Ancak عثمان ve عثمان örneğinde olduğu gibi her kelimedede eşleştirme yapmaz. Bu arama tekniğinde de kelimelerin önüne ve sonuna yıldız işareti konularak aranacak kelimelerin kapsamı genişletilebilir.

Üçüncü seçenek olan ليس arama tekniği diğer iki seçenden biri veya her ikisi ile birlikte kullanılır ve aramada hariç tutulması istenen ifadeler buradaki arama kutularına yazılır. Örneğin أو seçeneğini kullanarak رحمن ve رحمان kelimelerini arayan araştırmacı, arama sonuçlarında رحيم kelimesinin bulunduğu metinlerin listelenmesini istemiyorsa ليس arama kutusuna رحيم

yazarak bu kelimenin geçtiği metinleri liste dışı tutabilir. Bu durumda listelenen arama sonuçları daha sınırlı olacaktır.

Bütün bu arama tekniklerinin, araştırmacının mutlaka farkında olması gereken bir zayıf noktası vardır. el-Mektebetü’ş-Şâmile programı bu arama tekniklerini aynı sayfada yer alan metin üzerinde uygular. Dolayısıyla örneğin إنما الأعمال بالنيات ibaresinin iki kelimesi bir sayfada diğer kelimesi farklı bir sayfada yer alıyorsa bu metin arama sonuçlarında listelenmez. Çünkü arama motoru, bu ibarenin tamamının aynı sayfada olup olmadığına bakar. Bu kusuru ortadan kaldırmak için أو arama tekniğiyle örneğin الأعمال ve بالنيات kelimeleri ayrı ayrı yazılarak da aranabilir. Bu durumda araştırmacının karşısına ilgili ilgisiz bir çok sonuç çıkacaktır. Henüz bunun başka çözümü de yoktur. Ancak Mobdii gibi programlarda metinler sayfa mantığına göre bölünmediği için arama başlık altındaki bütün metin içerisinde yapılır. Bu bakımdan el-Mektebetü’ş-Şâmile metinlerinde geçerli olan yukarıdaki arama zaafı bu metinlerde söz konusu değildir.

Öte yandan yukarıda da değinildiği üzere arama motorları bazı harfleri birbiriyle eşdeğer kabul ederken bazılarını eşdeğer kabul etmez. Örneğin son harfi bazen hemze ile (المقري) bazen yâ ile (المقري) yazılan “mukrî” ifadesini bazı programlar iki farklı kelime olarak algılar. Mesela *Hilyetü’l-evliyâ*’nın el-Mektebetü’ş-Şâmile nüshasında Ebû Abdîrrahmân el-Mukrî’nin (ö.213/828) nisbesi aynı sayfa içinde son harfi hem hemze ile hem yâ ile yazılmıştır.⁴¹ Ancak el-Mektebetü’ş-Şâmile’nin arama motoru bu iki kelimeyi eşleştirerek aradığından المقري ifadesi de aransa المقري ifadesi de aransa aynı sonucu verir. Fakat Mobdii gibi bazı programlarda المقري ifadesiyle yapılan aramada المقري geçen yerler listelenmez. Öte yandan araştırmacı متكنا ifadesini taradığında bu kelimenin متكا veya متكاً şeklinde yazıldığı yerler hiçbir program tarafından listelenmez. Dolayısıyla araştırmacı, kullandığı programın hangi harfleri eşleştirme yaparak tarama gerçekleştirdiğini öğrenmeli ve arayacağı ifadeleri buna göre şekillendirmelidir.

Sonuç olarak bu gibi problemler sıralı okumalarda araştırmacı açısından sorun teşkil etmez. Ancak elektronik arama motoru kullanılarak yapılacak aramalarda basit harf farkları arama motorunun listelediği sonuçları değiştirir. Araştırmacı bu gibi ihtimalleri dikkate alarak aramalarını genişletmek ve muhtemel alternatifleri düşünerek arama yapmak durumundadır. Ayrıca elektronik arama sonuçlarına dayalı olarak bir yargıda bulunması veya bir sonuç elde etmesi gerektiği durumlarda, arama sonuçlarındaki yanılma payını da göz önüne alarak kesin yargılardan kaçınmalıdır.

⁴¹ el-Mektebetü’ş-Şâmile, “Kitâbü Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-esfiyâ – es-Selefiyye” (Erişim 13 Temmuz 2022).

SONUÇ

İslâm araştırmalarında referans gösterilen çok sayıda kaynağın elektronik nüshası vardır. Bunların bir kısmı matbu eserin sayfa görüntülerinden oluşur. Bu tür nüshalardan bir bilginin bulunması araştırmacının sıralı okumasına veya fihrist üzerinden aradığı bilgiyi bulmasına bağlı olduğundan matbu eserden farkı yoktur. Matbu esere ait nüshalardan birinin kopyası niteliği taşıdığından matbu nüshayı referans gösterir gibi referans gösterilmesinde bilimsel etik bakımından bir sakınca yoktur.

Araştırmacıların kullandıkları bazı elektronik nüshalar metin biçimindedir. Bir bilgiye sıralı okuma veya fihrist yardımıyla ulaşılması durumunda metin biçimindeki eserlerin de matbu eserlerden farkı yok denecek kadar azdır. Bunun yanında metin biçimindeki eserlerde birtakım programlar aracılığıyla ifade araması yapılarak da bilgiye ulaşma imkânı vardır. Ancak bu imkân, tarama yapılan eserlerdeki metinlerin hatasız oldukları beklentisine dayanır. Ne var ki yaptığımız araştırma İslâm araştırmalarında kullanılmakta olan kaynakların elektronik nüshalarının azımsanamayacak ölçüde yazım hataları barındırdığını ortaya koymuştur. Bu hatalar büyük oranda matbu eserin görüntüsünün bilgisayar marifetiyle metne dönüştürülmesinden kaynaklanmaktadır. Elde edilen bu elektronik metinler matbu nüshanın harfi harfine kopyası olmadıkları için matbu esere ait farklı bir nüsha olarak görülemezler. Ehli tarafından gerekli titizlik gösterilerek neşredilmediğinden güvenilir bir neşir olarak da değerlendirilemezler. Bu durumda böyle eserlerden alınan bilgiye referans verirken, elektronik nüshaya esas teşkil eden matbu nüshanın künyesine ilave olarak kullanılan dijital nüshanın künye bilgileri de mutlaka verilmelidir. Yahut matbu nüshanın künyesiyle yetinilecekse bu takdirde elektronik nüshadan elde edilen bilgi matbu nüshaya bakılarak teyit edilmelidir.

Elektronik nüshalarla ilgili olarak tespit ettiğimiz hatalar onlardan tarama yoluyla elde edilen bilgilerin kesinliğini de zedeleyecek niteliktedir. Yine de bu durum onların araştırmacılar için yararlı ve kolaylık sağlayıcı birer araç olarak kullanılmalarına engel değildir. Eğer araştırmacı bu metinlerdeki yaygın hatalar konusunda bilgi sahibi olursa onların doğuracağı riskleri tamamen veya kısmen ortadan kaldıracabilecek tedbirleri alabilir. Böylece elektronik tarama neticesinde kesine yakın sonuçlar elde edebilir. Nitekim gelişmiş arama motoruna sahip elektronik kütüphaneler gerek hataları gerekse aramanın getirdiği kısıtlamaları ortadan kaldıracak seçenekler sunar. Bu seçenekleri sunmayan elektronik kütüphanelerde arama yapıldığında ise mevcut kısıtlamalar bilindiği takdirde daha sağlıklı arama sonuçlarına ulaşılabilir.

Aslında araştırmacının, bir kitaptaki ibareyi bizzat aramak yerine başkasından aramasını istemesiyle arama motoruna aratması arasında fark yoktur. Her iki durumda da araştırmacı önüne gelen arama sonuçlarına kesin sonuçlar gözüyle bakmamalı; aksine ihtiyatla yaklaşmalı, ayrıca bilginin kim veya ne tarafından sağlandığını belirtmelidir.

Özellikle klasik kaynaklar açısından bakıldığında, el-Mektebetü’ş-Şâmîle gibi ortamlarda yer alan metinlerin müelliflerine, muhakkiklerine veya basan kurumlarına nispeti bilimsel etik bakımından uygun değildir. Çünkü bu nüshaların birçoğunun hazırlanıp elektronik ortamda sunulmasında müelliflerinin, muhakkiklerinin veya basan kurumların müdahalesi yoktur. Bu nüshalar tamamen dördüncü kişiler tarafından ve çoğunlukla da kim oldukları hakkında nüsha üzerinde herhangi bir kayıt düşülmeyen şahıslar tarafından elektronik ortama aktarılmışlardır. Bu metinler üzerinde yetkili yetkisiz bazı tashihlerin yapılmış olması da bu durumu değiştirmeyecektir.

Öte yandan gün geçtikçe elektronik metinlerin sıhhati artmaktadır. Bunların sağladığı kolaylıklar da gerçekten çoktur. Dolayısıyla araştırmacılar için klasik veya modern kaynakların sağlam dijital neşirlerinin yapılması gerektiği açıktır. Bu durumda elektronik ortamdaki bütün eserlerin elektronik neşirleri gerekli titizlik gösterilerek yeniden hazırlanmalıdır ve metnin sıhhati tahkik edilmek suretiyle bir muhakkik veya naşir tarafından garantiye alınmalıdır.

KAYNAKÇA

ACA, Cemiyetü Âyât el-Hayriyye, “el-Bâhisü’l-Kur’ânî”. Erişim 13 Temmuz 2022. <https://tafsir.app/>

Ahmed Şakir. *Tashihu’l-kütüb ve sun’u’l-fehârisi’l-mu’ceme ve keyfiyyetü zabti’l-kitâb ve sebku’l-müslimîn el-ifrinc fî zâlik*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. Kahire: Mektebetü’s-Sünne, 1415/1994.

Aydın, Emine. *Ekmek Arası Tarih – 2*. İstanbul: Zafer Yayınları, 2014. Erişim 13 Temmuz 2022. <https://books.google.com.tr/books?id=NKxXDwAAQBAJ>

Demir, Zakir. *Ta’rifât, Hudûd ve Mustalahât Kitâbiyâtında Tefsir ve Kur’ân İlimleri Terimleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

el-Bâhisü’l-Kur’ânî. “30:57, et-Tahrîr ve’t-tenvîr”. Erişim 11 Temmuz 2022. <https://tafsir.app/ibn-aashoor/30/57>

el-Bâhisü’l-Kur’ânî. “30:58, et-Tahrîr ve’t-tenvîr”. Erişim 11 Temmuz 2022. <https://tafsir.app/ibn-aashoor/30/58>

el-Bâhisü’l-Kur’ânî. “37:158, et-Tahrîr ve’t-tenvîr”. Erişim 11 Temmuz 2022. <https://tafsir.app/ibn-aashoor/37/158>

el-Bâhisü’l-Kur’ânî. “46:35, et-Tahrîr ve’t-tenvîr”. Erişim 11 Temmuz 2022. <https://tafsir.app/ibn-aashoor/46/35>

el-Bâhisü’l-Kur’ânî. “50:41, et-Tahrîr ve’t-tenvîr”. Erişim 12 Temmuz 2022. <https://tafsir.app/ibn-aashoor/50/41>

el-Bâhisü'l-Kur'âni. "Nûr, Umdetü'l-huffâz". Erişim 12 Temmuz 2022. <https://tafsir.app/umdah-alhufadh/رون>

el-Câmiu't-Târihi li-Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm. "Tefsîru'l-âyeti 12 min Süreti Yâsîn – et-Tahrîr ve't-tenvîr li'bni Âşûr". Erişim 12 Temmuz 2022. <https://tafsir.online/ar?books=105&sura=36&aya=12>

el-Câmiu't-Târihi li-Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm. "Tefsîru'l-âyeti 17 min Süreti Yâsîn – et-Tahrîr ve't-tenvîr li'bni Âşûr". Erişim 12 Temmuz 2022. <https://tafsir.online/ar?books=105&sura=36&aya=17>

el-Câmiu't-Târihi li-Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm. "Tefsîru'l-âyeti 19 min Süreti Yâsîn – et-Tahrîr ve't-tenvîr li'bni Âşûr". Erişim 12 Temmuz 2022. <https://tafsir.online/ar?books=105&sura=36&aya=19>

el-Câmiu't-Târihi li-Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm. "Tefsîru'l-âyeti 20 min Süreti Yâsîn – et-Tahrîr ve't-tenvîr li'bni Âşûr". Erişim 12 Temmuz 2022. <https://tafsir.online/ar?books=105&sura=36&aya=20>

el-Câmiu't-Târihi li-Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm. "Tefsîru'l-âyeti 69 min Süreti Yâsîn – et-Tahrîr ve't-tenvîr li'bni Âşûr". Erişim 12 Temmuz 2022. <https://tafsir.online/ar?books=105&sura=36&aya=69>

el-Câmiu't-Târihi li-Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm. "Tefsîru'l-âyeti 77 min Süreti Yâsîn – et-Tahrîr ve't-tenvîr li'bni Âşûr". Erişim 12 Temmuz 2022. <https://tafsir.online/ar?books=105&sura=36&aya=77>

el-Mektebetü's-Şâmile, "el-Mektebetü's-Şâmile: el-Mevki'u'r-Resmî li-Meşrû'i'l-Mektebetü's-Şâmile". Erişim 13 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/>

el-Mektebetü's-Şâmile. "Kitâbü Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-esfiyâ – es-Selefiyye". Erişim 13 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/10495/1482#p1>

el-Mektebetü's-Şâmile. "Kitâbü Meâni'l-Kur'an ve i'râbuhu, 1". Erişim 11 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/922/1>

el-Mektebetü's-Şâmile. "Kitâbü Meâni'l-Kur'an ve i'râbuhu, 45". Erişim 11 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/922/8>

el-Mektebetü's-Şâmile. "Kitâbü Meâni'l-Kur'an ve i'râbuhu, 46". Erişim 11 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/922/9#p1>

el-Mektebetü's-Şâmile. "Kitâbü Umdetü'l-huffâz fi tefsiri eşrefi'l-elfâz, 4/230". Erişim 12 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/17829/1622#p1>

el-Mektebetü's-Şâmile. "Kitâbü'l-bed' ve't-târih, 5/112". Erişim 12 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/12318/1014>

el-Mektebetü's-Şâmile. "Kitâbü't-Tahrîr ve't-tenvîr, 21/133". Erişim 11 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/9776/7188#p1>

el-Mektebetü's-Şâmile. "Kitâbü't-Tahrîr ve't-tenvîr, 21/134". Erişim 11 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/9776/7189#p1>

el-Mektebetü's-Şâmile. "Kitâbü't-Tahrîr ve't-tenvîr, 23/186". Erişim 11 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/9776/7923#p1>

el-Mektebetü's-Şâmile. "Kitâbü't-Tahrîr ve't-tenvîr, 23/59". Erişim 11 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/9776/7796#p1>

el-Mektebetü's-Şâmile. "Kitâbü't-Tahrîr ve't-tenvîr, 23/60". Erişim 11 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/9776/7797#p1>

el-Mektebetü'ş-Şâmile. “Kitâbü't-Tahrîr ve't-tenvîr, 23/62”. Erişim 11 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/9776/7799#p1>

el-Mektebetü'ş-Şâmile. “Kitâbü't-Tahrîr ve't-tenvîr, 26/71”. Erişim 11 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/9776/8896>

el-Mektebetü'ş-Şâmile. “Tenzilü'l-Mektebeti'ş-Şâmile”. Erişim 13 Temmuz 2022. <https://old.shamela.ws/index.php/page/download-shamela>

el-Mektebetü'ş-Şâmile. “Şerhu'l-Erbeine'n-Neveviyye, Kitâbü Şerhu'l-Erbeine'n-Neveviyye Abdülkerim el-Hudayr, 11”. Erişim 11 Temmuz 2022. <https://shamela.ws/book/23423/78#p2>

el-Mektebetü'ş-Şâmile. “Şâsetü Hıyârâti'l-Bahs”. Erişim 12 Temmuz 2022. <https://old.shamela.ws/help.php/page/14>

el-Mektebetü'ş-Şâmile: Bernâme Meccânî. Yazılım. Suudi Arabistan, Receb 1443 [Şubat 2022]. <https://dev.shamela.ws/downloads/windows/shamela1443.605.zip>

el-Mevki'u'r-Resmî li-Meâli'ş-Şeyh Duktûr Abdülkerim b. Abdullah el-Hudayr. “Durûs, Şerhu'l-Erbeine'n-Neveviyye, Şerhu Kitâbi'l-Erbeine'n-Neveviyye, (03)”. Erişim 11 Temmuz 2022. <https://shkhudheir.com/scientific-lesson/1979473041>

Füzûlî. *Külliyât: Dîvân-ı Füzûlî*. İstanbul: Hursit Matbaası, 1315/1897. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1077>

Hudayr, Abdülkerim b. Abdullah. “Şerhu'l-Erbeine'n-Neveviyye: Hadîsu Beyâni'l-İslâm ve'l-Îmân ve'l-İhsân”. Erişim 13 Temmuz 2022. <https://shkhudheir.com/scientific-lesson/1979473041>

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibban b. Ahmed el-Büstî. *Kitâbü'l-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*. thk. Hamdî Abdülmecid es-Silefi. Riyad: Dâru's-Sumay'î, 1420/2000.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsirü't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984.

Karaaslan, Nasuhi Ünal. “Keşşâfî istilâhâti'l-fünûn ve'l-ulûm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 13 Temmuz 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr/kessafu-istilahatil-funun-vel-ulum>

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân. el-Mektebetü'ş-Şâmile* Receb 1443 sürümü, 21 Şaban 1432 [23 Temmuz 2011].

Mobdii, Müessesetü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İlmiyye, “el-Câmi'ü't-Târîhî li-Tefsiri'l-Kur'âni'l-Kerîm”. Erişim 13 Temmuz 2022 <https://www.mobdii.com/Aljamaie.html> veya <https://tafasir.online/ar>

Polat, Salahattin. *Metin Tenkidi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020.

Yıldırım, Selahattin. “Osmanlı Muhaddislerinden el-Kemâhî ve el-Müheyyâ Adlı Muvatta Şerhi”. *EKEV Akademi Dergisi* 8/20 (2004), 197-220. http://isamveri.org/pdfdr/D01777/2004_20/2004_20_YILDIRIMS.pdf

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*. thk. Abdülcelîl Abduh eş-Şilebî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.

EKLER

İbn Âşûr Tefsirinde Yâsîn Sûresi Çerçevesinde Farklı Yazım Şekilleri		
(Mobdii ve el-Mektebetü'ş-Şâmile Nüshalarının Karşılaştırması)		
Mobdii	Şâmile	Açıklama
أن لن	ألن	Bitişik ayrık yazma
بخصيم	ب خصيم	Bitişik ayrık yazma
أولم	أولم	Bitişik ayrık yazma
ياحسرة	يا حسرة	Bitişik ayrık yazma
عندما	عند ما	Bitişik ayrık yazma
النبي	النبيء صلى الله عليه وسلم	Dua cümlesi ilavesi
أقصى	أقصا	Elif-i maksure yazımı
ويلتنا	ويلتى	Elif-i maksure yazımı
أفمن	أومن	Harf değişmesi
تعرجوا	تعرجوا	Harf değişmesi
ورفعنا	وضعنا	Harf değişmesi
فيها	فيما	Harf değişmesi
ألفوها	ألقوها	Harf değişmesi
بسطة	بصطة	Harf değişmesi
ولامم	ولام	Harf ilavesi
كلامم	كلام	Harf ilavesi
الأجلل	الأجل	Harf ilavesi
وحالل	وحال	Harf ilavesi
اكتراثك	اكتراث	Harf ilavesi
بالمتمع	بالمتمع	Harf ilavesi
منه	فمنه	Harf ilavesi
ضمير	وضمير	Harf ilavesi

İbn Âşûr Tefsirinde Yâsîn Sûresi Çerçevesinde Farklı Yazım Şekilleri		
(Mobdii ve el-Mektebetü'ş-Şâmile Nüshalarının Karşılaştırması)		
Mobdii	Şâmile	Açıklama
وروح	وروح	Harf ilavesi
الشمس	الشمس	Harf ilavesi
بمفلتت	بمفلتت	Harf ilavesi
فلكك	فلك	Harf ilavesi
المحذوف	المحذوف	Harf ilavesi
وأحوال	وأحوال	Harf ilavesi
الحلول	الحلول	Harf ilavesi
الأجداث	الأجداث	Harf ilavesi
وأن	وأن	Harf ilavesi
لهما	لهم	Harf ilavesi
المسخ	والمسخ	Harf ilavesi
والغرض	والغرض	Harf ilavesi
ثانن	ثان	Harf ilavesi
إثباتت	إثبات	Harf ilavesi
دونن	دون	Harf ilavesi
خضراوانن	خضراوان	Harf ilavesi
تتلو	تتلوا	Harf ilavesi
وقدرو	وقدور	Harf kayması
تكملة	تكلمة	Harf kayması
البالغ	البلاغ	Harf kayması
كالجوابي	كالجواب	Hatalı yazım
بأحوالها	بأحوالهم	Hatalı yazım
الإحياء	الأحياء	Hemze konumu

İbn Aşûr Tefsirinde Yâsîn Sûresi Çerçevesinde Farklı Yazım Şekilleri		
(Mobdii ve el-Mektebetü'ş-Şâmile Nüshalarının Karşılaştırması)		
Mobdii	Şâmile	Açıklama
إن	أن	Hemze konumu
بأثره	بأثره	Hemze konumu
البتة	ألبتة	Hemze konumu
إنا	أنا	Hemze konumu
اقرأ	اقرأ	Hemze konumu
إسماعهم	أسماعهم	Hemze konumu
إن	أن	Hemze konumu
وأثارها	وأثارها	Hemze med yazımı
قرءان	قرآن	Hemze med yazımı
ءابؤهم	آبؤهم	Hemze med yazımı
ءالهة	آلهة	Hemze med yazımı
ءاياتت	آيات	Hemze med yazımı
ءامنوا	آمنوا	Hemze med yazımı
للاخذ	للاخذ	Hemze med yazımı
وءاية	وآية	Hemze med yazımı
النبي	النبىء	Hemze yazımı
الخ	إلخ	Hemze yazımı
ألجأوا	ألجنوا	Hemze yazımı
أئن	إن	Hemze yazımı
يسألکم	يسئلكم	Hemze yazımı
امرىء	امرئ	Hemze yazımı
وأعلم	واعلم	Hemze yazımı
يستهنءون	يستهنؤن	Hemze yazımı

İbn Âşûr Tefsirinde Yâsîn Sûresi Çerçevesinde Farklı Yazım Şekilleri		
(Mobdii ve el-Mektebetü'ş-Şâmile Nüshalarının Karşılaştırması)		
Mobdii	Şâmile	Açıklama
يستهرؤن	يستهرؤن	Hemze yazımı
ملجىء	ملجى	Hemze yazımı
وابتدىء	وابتدى	Hemze yazımı
مبادىء	مبادى	Hemze yazımı
واحدھا	وأحدھا	Hemze yazımı
المتكىء	المتكى	Hemze yazımı
أطلعوا	اطلعوا	Hemze yazımı
والنبى	والنبىء	Hemze yazımı
يبدأ	يبدؤا	Hemze yazımı
فمالئون	فمالؤن	Hemze yazımı
رؤوسهم	رؤسهم	Hemze yazımı
يأبىها الذين	يا أبىها الذى	İmla farkı
الرحمان	الرحمن	İmla farkı
نحى	نحى	İmla farkı
السموات	السموات	İmla farkı
إذن	إذا	İmla farkı
منيتى	منيتى	Keşide ilavesi
أيادى	أيادى	Keşide ilavesi
اه	اه	Kısaltma yazılışı
{ و } القرآن	والقرآن	Parantez kullanımı
نفى	نفى	Ya harfi yazımı
وليبنى	وليبنى	Ya harfi yazımı
يدرى	يدرى	Ya harfi yazımı

İbn Âşûr Tefsirinde Yâsîn Sûresi Çerçevesinde Farklı Yazım Şekilleri		
(Mobdii ve el-Mektebetü'ş-Şâmile Nüshalarının Karşılaştırması)		
Mobdii	Şâmile	Açıklama
موته	موته	Yuvarlak te he karışması